

ОБЕКТИ С КУЛТУРНА И ИСТОРИЧЕСКА СТОЙНОСТ В ГЕОПАРК “БЕЛОГРАДЧИШКИ СКАЛИ”

Димитър Синьовски

Минно-геоложки университет “Св. Иван Рилски”, 1700 София; sinsky@mgu.bg

РЕЗЮМЕ. Обектите с културна и историческа стойност са част от изискванията за разработването на всеки Геопарк. Белоградчишкият регион е известен със забележителни пещерни образувания, които са съхранили следи от най-древната човешка култура. Тук се намира една от най-известните и просторни пещери в България – “Магурата”. Тя е оформена сред варовиците на Магурската свита (Горна Юра), които изграждат възвишението Рабишка могила, разположено на 25 km северно от гр. Белоградчик. В нея са открити стенни рисунки от различни епохи, най-старите от които са от Късния Палеолит. Друга добре проучена пещера е “Козарника” по шосето за с. Орешец, оформена в горноюрските варовици на Западнобалканската карбонатна група. Тя не е впечатляваща като Магурата, но данните от културните пластове показват същата възраст като тези в Магурата. Пещерата “Лепеница”, разположена на 2 km източно от гр. Белоградчик представлява скална ниша сред пясъчниците на Белоградчишката свита. Тя не е добре проучена, но също съдържа културни слоеве, набогатени на керамика. Друга категория обекти с историческа стойност са калетата от времето на Римската империя. Най-популярно е Калето в Белоградчишката крепост, но в околностите има още латински калета, от които са запазени само следи от укрепления издълбани в скалите и антична керамика.

GEOSITES OF CULTURAL AND HISTORIC VALUE IN GEOPARK “BELOGRADCHIK ROCKS”

Dimitar Sinnyovsky

University of Mining and Geology “St. Ivan Rilski”, 1700 Sofia; sinsky@mgu.bg

ABSTRACT. Sites of cultural and historical value are part of the requirements for the development of each Geopark. Belogradchik region is famous for its spectacular caves that have preserved traces of ancient human culture. Here is one of the most famous and spacious caves in Bulgaria - "Magura". It is formed in the limestone of the Magura Formation (Upper Jurassic) building the hill Rabishka mound located 25 km north of the town of Belogradchik. In the cave have been found wall paintings from different eras, the oldest of which date from the late Paleolithic. Another well studied cave "Kozarnika" behind the road to the village Oreshets is formed in the Upper Jurassic limestones of the West Balkan Carbonate Group. It is not so impressive like Magura cave, but data from cultural layers show the same age as those in Magura cave. Cave "Lepenica", located 2 km east of the town of Belogradchik is a sandstone rock niche among the sandstones of the Belogradchik Formation. It is not fully studied, but it also contains cultural layers enriched in ceramics. Another category of sites of historical value are the Roman strongholds of the Roman Empire. The most popular is the stronghold in Belogradchik Fortress, but in the neighborhood there are Roman fortresses of which are preserved only traces of fortifications dug into the rocks and ancient pottery.

Въведение

В предшестващата статия, посветена на обектите с естетическа, научна, образователна и историческа стойност на територията на геопарк “Белоградчишки скали” (Синьовски, 2012), бе направена кратка ретроспекция на геотопите с потенциал за включване в списъка на бъдещия геопарк. Освен уникалните геотопи с естетическа и научна стойност, които стоят в основата на идеята за бъдещия геопарк, бяха споменати и обекти с културна и историческа стойност, които допълват успешно георазнообразието на региона. Някои от тях, като пещерите “Магурата”, “Козарника” и “Лепеница”, са пряката връзка между геоложките процеси и историческото развитие на региона от най-дълбока древност. Други, като античните отбранителни крепости, по-известни като “калета”, съхраняват доказателства за стратегическото значение на някои естествено непристъпни места, които са служили за укрепления и наблюдателни кули. Думата “кале” означава

крепост или укрепена позиция. Тя е много широко разпространена на Балканите и често се използва в членувана форма. В България е почти нарицателна за висок хълм, но има и много върхове, които носят името “Калето”.

В Белоградчишкия регион, поради изключително устойчивия характер на скалите, на всички места с известни латински калета, има запазени останки от антични укрепления, под формата на стълби, бойни съоръжения и дупки за дървени подпори, издълбани в самите скали. Най-известната крепост в района е Белоградчишката крепост, която е построена през Средновековието около римското кале в най-високата част на Белоградчишките скали. Понастоящем тя представлява паметник на културата и привлича основния туристически поток.

Геотопи свързани с първобитните поселения

Пещера "Магурата". "Магурата" се намира на 25 km северно от гр. Белоградчик. Тя представлява голяма карстова форма, образувана сред варовиците на Магурската свита, които образуват възвишението Рабишка могила. Тя представлява тесен и продълговат хълм с дължина 5 km, широчина до 1 km и височина 460,9 m. Могилата е издължена в И-З посока, съпадаща с ориентировката на пластове, които потъват стръмно на север с наклон от 60 до 85°. Поради тази причина стратотипът на Магурската свита започва от входа на пещерата по южния склон и завършва при нейния изход в подножието на северния склон. Тя е изградена от бежови до светлосиви биодетритусни варовици, с прослойки от кремави микритни варовици. На отделни нива се срещат останки от бивалвии, гастроподи, колониални корали и бриозои. Лежи с рязка литоложка граница върху интракластични и микритни варовици от неподделената Западнобалканска карбонатна група. Дебелината на свитата е от порядъка на 250-300 m, но вероятно е по-голяма, поради отсъствието на нормална горна граница. Хроностратиграфският обхват на единицата е определен на Горен Титион-Бериас по калпониелиди, фораминифери и варовити водорасли.

Фиг. 1. Входът на "Магурата"

Предполага се, че интензивното окарствяване на района е започнало през Миоцена преди около 15 млн. г., когато започва и образуването на пещерата (Ангелов и др., 2006). Нейното формиране е преминало през 3 етапа. Най-напред са образувани страничните пещерни каверни в ЮЗ част, откъдето се предполага че са проникнали водите, под чието въздействие е оформена пещерата (фиг. 1). След това са образувани тесни карстови проходи, разширени в продължение на милиони години до същинските пещерни зали със съвременните им размери. Третият етап е свързан с оформянето на пещерните образувания, които придават неповторимия съвременен колорит на пещерата. Тя се характеризира с разнообразни натечни форми: сталактити, сталагмити, сталактони, синтрови джобчета, пещерни бисери и "пещерно мляко". Температурата в пещерата целогодишно е 12°.

Фиг. 2. Големият сталактон

Магурата е обявена за природна забележителност със Заповед №666 от 03.05.1960 г. Тя е една от най-големите пещери в България с обща дължина на галериите над 2500 m. Състои се от главна галерия с три странични разклонения. Има 10 различни по големина зали, най-голямата от които е с колосални размери – дължина 200 m, ширина 50 m и височина над 20 m. Освен с големината на залите си, пещерата поражда посетителите и с огромните си пещерни образувания. "Големият сталактон" (фиг. 2) има височина над 20 m и диаметър 4 m, а "Падналият бор" е най-големият сталагмит в българските пещери с дължина 11,6 m и диаметър в основата 6 m.

Фиг. 3. Уникалните пещерните рисунци с прилепно гуано са датирани от времето на късния Палеолит до началото на Бронзовата ера

Освен като уникален геоложки феномен в своя клас, Магурата има и изключителна археологическа стойност. В една от залите са открити пещерни рисунки от прилепно гуано, датирани от времето на късния Палеолит до началото на Бронзовата ера. Стенните рисунки изобразяват танцуващи женски силуети, ловуващи мъже, маскирани хора, различни животни, слънца, звезди, оръдия на труда, растения (фиг. 3).

Пещера "Козарника". Пещерата "Козарника" се намира на 4 km северно от Белоградчик по шосето за с. Орешец. Тя е образувана сред варовиците на Западнобалканската карбонатна група, които образуват скалните венци в северното и южното бедро на Белоградчишката антиклинала. Тя не е добре изучена от гледна точка на размери и морфология, но в последните горини в нея бяха проведени интензивни археологически проучвания и бе доказано, че възрастта на най-старите културни пластове съвпада с възрастта на тези в Магурата – късен Палеолит.

Фиг. 4. Климатична цикличност сред варовиците на Западнобалканската група при пещерата "Козарника"

Отворът на пещерата е с ширина 9-10 m и височина около 5 m. Навътре проходът постепенно се стеснява. В момента тя е в процес на проучване от български, френски и американски археолози, поради което малко след входа текат разкопки. От геоложка гледна точка пещерата представлява типично карстово образувание, прекъснато от съвременния ерозионен срез вероятно през Плиоцена. Поради това входът ѝ се намира доста високо, на около 80-100 m височина по северния склон на дерето, западно от гара Орешец. Вместващите варовици са сиви, микритни, ядчести, тънко- до среднопластови с кафяви и черни кремъчни конкреции. По стените на пещерата при входа се разкриват чудесни климатични цикли от честотната лента на Миланкович (фиг. 4). Въпреки че не е разработена за туристически цели, пещерата вече се посещава от хора с различни интереси. Освен археологическите изследвания, тя е обект на студентски практики и се посещава от студенти и преподаватели от различни университети (фиг. 5).

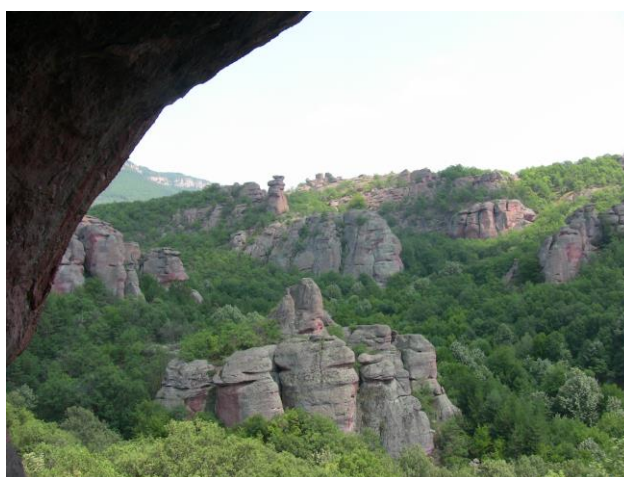
Пещера "Лепеница". Пещерата "Лепеница" се намира на 2 km югоизточно от Белоградчик, по туристически Маршрут 5, който започва от чешмата под Природонаучния музей. Тя представлява скална ниша сред пясъчниците на Белоградчишката свита. Оформена е сред пясъчниците от третата пачка на стратотиповия разрез на Белоградчишката свита, изградена от червени пясъчници и гравелити с просльики и лещи от ненаситени конгломерати.

Фиг. 5. На входа на пещерата „Козарника“ студенти от Московския държавен университет "М. В. Ломоносов" слушат обясненията за климатичните цикли на Миланкович

Пясъчниците са червени с едромасабна коса слоестост и редки конгломератови късове. Пещерата представлява скална ниша, която постепенно се стеснява на вътре и завършва на около 50 m от отвора, който е почти кръгъл с широчина 15 m и височина 18-20 m. В културните слоеве на пода на пещерата са открити антична керамика и оръдия на труда.

Пещерата е на 2 нива, разделени от междинен етаж с дебелина 2-3 m, изграден от пясъчници с коса слоестост, по чиито повърхности скалата се разрушава и късове с различна големина се натрупват върху дъното на пещерата. Навътре тя се стеснява и завършва като продълговата хоризонтална ниша. Отворът е на изток с изглед към красив скален ландшафт към червеноцветните конгломерати и пясъчници на Белоградчишката свита, потънали в зелени горски масиви (фиг. 6). Достъпът до пещерата е по добре оформена пътека означена като туристически маршрут №5, сигнализирана с табели и туристическа маркировка.

Фиг. 6. От входа на пещерата "Лепеница" се открива красив скален ландшафт от червеноцветните конгломерати и пясъчници на Белоградчишката свита, потънали в зелени горски масиви

Геотопи свързани с антични и средновековни отбранителни съоръжения

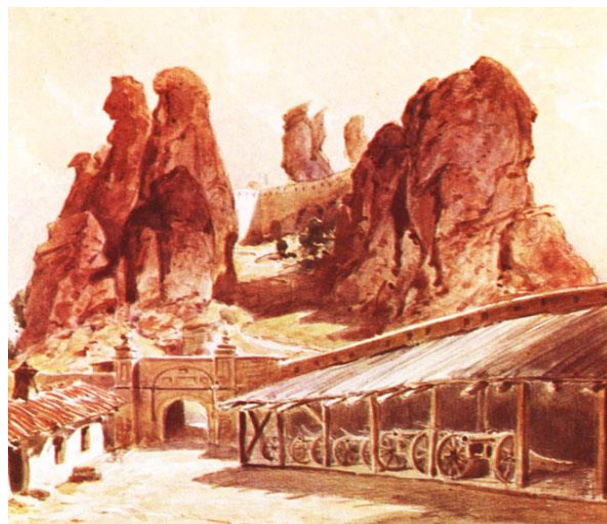
Белоградчишка крепост. В района на гр. Белоградчик има много останки от военни съоръжения, най-важно от които е Белоградчишката крепост с римското кале. Калето в Белоградчишката крепост, построено през III век от н. е. (фиг. 6), понастоящем е най-голямата атракция на Белоградчишките скали и се посещава ежегодно от хиляди туристи.

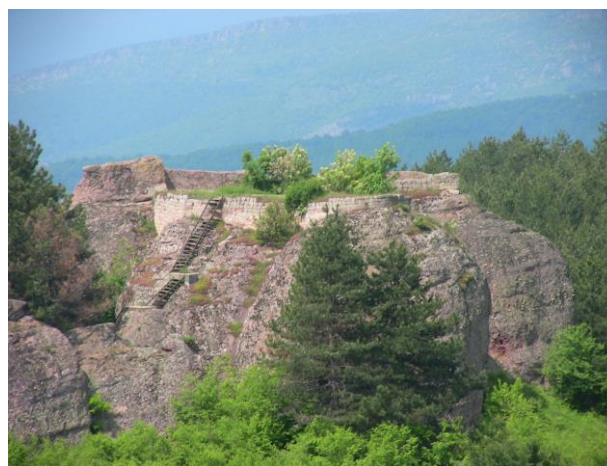
Фиг. 6. Калето в Белоградчишката крепост, построено от римляните през III век от н. е. понастоящем е най-голямата атракция на Белоградчишките скали и се посещава ежегодно от хиляди туристи

Калето заема най-високата и естествено непристъпна част на Белоградчишките скали. През античността е служило по-скоро за наблюдение, но по-късно е изпълнявало и отбранителни функции при нашествията на варварите. През Средновековието около него е построена крепостна стена и то се превръща в една от твърдините на Първата и Втората българска държава. По времето на Иван Срацимир, крепостта е второто по важност укрепление във Видинското царство след кулата Баба Вида. През 1396 г. е завладяна от турците и продължава да служи за военни цели. През 1806 г. започва строителството на нова крепостна стена, което завършва през 1838 г. и придава съвременния облик на Белоградчишката крепост, увековечена в акварела на Феликс Каниц от 1873 г. (фиг. 7). Интересен дебат се е състоял след Освобождението през 1878 г., когато местната управа предлага на населението да използва камъните от новопостроената крепост за да си направи къщи. Тогава жителите на града отказват и благодарение на това крепостта е запазена до днес.

Латинското кале. Латинското кале се намира в непосредствена близост до Белоградчишката крепост и до астрономическата обсерватория (фиг. 8). То е изцяло в горната част на пачка 2 в стратотиповия разрез на Белоградчишката свита. Скалите са представени от типичните за тази пачка редуващи се червеноцветни пясъчници и конгломерати. Латинското кале представлява укрепен наблюдателен пункт, построен още по времето на Римската империя. Той е разположен върху висока единична скала, заобиколена отвсякъде с отвесни стени.

Фиг. 7. Акварелът на Феликс Каниц от 1873 г., който изобразява Белоградчишката крепост и Калето

Фиг. 8. На Латинското кале, намиращо се непосредствено до Белоградчишката крепост, са запазени отбранителни съоръжения, изсечени в самите скали

Тя е с височина 10-15 m и до върха ѝ се достига по стоманена стълба откъм източната страна. Върху скалата е оформено укрепено съоръжение с бойници, вкопани в самите пясъчници. Широчината на площадката е до 10 m. Латинското кале се вижда добре от Калето в Белоградчишката крепост, а от него се открива неповторима гледка към западната част на Белоградчишките скали: Сватбата и Сбеговете.

Латинското кале при с. Извос. Латинското кале при с. Извос е разположено върху непристъпна скала във вилната зона на с. Извос (фиг. 9), непосредствено до известния Сабубин камък. Калето е оформено сред пясъчниците от третата пачка на стратотиповия разрез на Белоградчишката свита, изградена от червени пясъчници и гравелити с прослики и лещи от ненаситени конгломерати. Пясъчниците са червени с едромашабна коса слоестост и редки конгломератови късове. За разлика от другите две калета тук не е запазено почти нищо от оригиналните отбранителни съоръжения. Достъпът до Калето е от север, където ако се съди по останките от римски тухли, е имало отбранителна стена. От източната страна в скалите са

изсечени стълби, които са свързвали по-ниската част на калето с по-високата. От южната страна между два разделени на около метър скални блока има следи от дупки, които са служели за подпори на дървени отбранителни съоръжения. В северната страна на калето са намерени и останки от битова керамика, което показва, че тук е била разположена жилищна сграда.

Фиг. 9. Латинското кале при с. Извос

Заклучение

Основната цел на разработването на Геопарк "Белоградчишки скали" – популяризирането на геоложкото наследство на България и стимулирането на местната икономика чрез развиване на геотуризмът може да бъде постигната единствено чрез интегрирането на георазнообразието и културното и историческо наследство на региона. Хората възприемат двете неща като едно цяло и те по никакъв начин не могат да се разглеждат

поотделно. Естествената девственост и екзотика на Белоградчишките скали са онази притегателна сила, която привлича туристите да прекарат няколко незабравими дни в този оазис на спокойствието и неподправената природна красота. Белоградчишката крепост обаче е лицето на Белоградчишките скали и при докосването си с многовековната история, заключена между нейните стени, посетителите разбират, че този край крие и много антични и средновековни тайни, повечето от които са забравени и изтрети от съзнанието на населението. За тях напомнят само оскъдните останки от първобитните поселения в пещерите "Магурата", "Козарника" и "Лепеница", както и античните военно-отбранителни съоръжения, останали от времето на Римската империя. Това богатство е достатъчно основание да продължим усилията, които положихме за създаването на Национален геопарк "Белоградчишки скали" и да дадем на местното население надежди, че тези усилия не са били напразни. От друга страна създаването на геопарка ще породи нови идеи и възможности за неговото развиване в полза на региона и страната.

Благодарности. Настоящата публикация е резултат от работата по Договор ДДВУ 02/72.

Литература

Ангелов, В., М. Антонов, С. Герджиков, И. Климов, П. Петров, Х. Киселинов, Г. Добрев, Д. Синьовски, С. Приставова. 2006. *Обяснителна записка към геоложката карта на Република България М1:50000, Картен лист К-34-10-В (Димово)*. С., МОСВ, Бълг. нац. геол. служба, Изд. "Унискорп" ООД, 84 с.